

Prof. dr. Zećir RAMČILOVIĆ

Institut za nacionalnu istoriju, Sjeverna Makedonija

E-mail: zecir.ramcilovic@gmail.com

1.02 Pregledni naučni rad/Review scientific article

UDK/UDC: 94:32:327(497.6:497.7)"1993/2022" (093)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2023.6.10.313>

REPUBLIKA SJEVERNA MAKEDONIJA I BOSNA I HERCEGOVINA OD USPOSTAVLJANJA DIPLOMATSKIH ODNOSA DO DANAS (1993-2022)

Apstrakt: *Republika Sjeverna Makedonija i Bosna i Hercegovina su prijateljske zemlje koje nemaju otvorenih pitanja i od samostalnosti do danas unapređuju saradnju u svim sferama društveno – političkog života i privrede na bilateralnom i multilateralnom planu. Veze i saradnja između dveju država i njihovih građana imaju viševjekovne korijene. Prostor današnje Bosne i Hercegovine i Republike Sjeverne Makedonije je više od pet vjekova bio dio istih državnih zajednica, u različitim, ali i u veoma sličnim pozitivnim ili negativnim kontekstima i procesima. Ovo je omogućilo da je oduvijek postojala ne samo saradnja, već i razumjevanje i međusobna podrška između naroda Sjeverne Makedonije (Makedonaca, Bošnjaka, ali i Albanaca i Turaka i dr) i naroda Bosne i Hercegovine. Svakako Bošnjaci u RS Makedoniji su najznačajniji faktor povezivanja dveju država. Za razliku od Makedonaca i drugih naroda porijeklom iz Sjeverne Makedonije u Bosni i Hercegovini, koji su u manjem broju i sa veoma kratkim kontinuitetom od vremena zajedničke države Jugoslavije, Bošnjaci su dio daleke prošlosti Makedonije, kao i savremene makedonske realnosti. Bez njih niti jedan proces i niti jedna makedonska priča ne bi bila potpuna. Zbog toga, pored hronološkog pregleda uspostavljanja i razvoja bilateralnih odnosa između dveju država od samostalnosti do danas, u radu ću se osvrnuti na položaj Bošnjaka u Sjevernoj Makedoniji, odnosno Makedonaca u Bosni i Hercegovini nakon samostalnosti. Iako ima veoma važnih historijskih procesa prije samostalnosti, smatram da je važnije posvetiti pažnju aktualnom trenutku, što je i cilj naučne konferencije.*

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Republika Sjeverna Makedonija, Bošnjaci, Makedonci.*

REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA FROM ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS TO TODAY (1993-2022)

Abstract: *The Republic of North Macedonia and Bosnia and Herzegovina are friendly countries that have no outstanding issues and have been continuously improving their cooperation in all spheres of socio-political life and the economy on both bilateral and multilateral levels since their independence in 1993 to the present (2022). The ties and cooperation between these two states and their citizens have deep historical roots. The territory of present-day Bosnia and Herzegovina and the Republic of North Macedonia has been part of the same state entities for more than five centuries, in various, but also very similar positive or negative contexts and processes. This has allowed for not only cooperation but also understanding and mutual support among the people of North Macedonia (Macedonians, Bosniaks, as well as Albanians, Turks, and others) and the people of Bosnia and Herzegovina.*

Certainly, the Bosniaks in North Macedonia are the most significant factor in connecting the two states. Unlike Macedonians and other people of North Macedonian origin in Bosnia and Herzegovina, who are in smaller numbers and have a very short continuity from the time of the former Yugoslavia, the Bosniaks are part of Macedonia's distant past, as well as its contemporary Macedonian reality. Without them, no process or Macedonian story would be complete. Therefore, in addition to a chronological overview of the establishment and development of bilateral relations between the two countries since their independence, this paper will also focus on the position of Bosniaks in North Macedonia and Macedonians in Bosnia and Herzegovina after independence. Although there are very important historical processes before independence, I believe it is more important to pay attention to the current moment, which is the goal of this academic conference.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, Republic of North Macedonia, Bosniaks, Macedonians.*

Prvi predsjednici: Alija Izetbegović i Kiro Gligorov

Uvijek potenciram bliskost naroda i dveju država, posebno većinskog stanovništva Bosne i Hercegovine, Bošnjaka i većinskog stanovništva Sjeverne Makedonije, Makedonaca. Ta bliskost i razumijevanje se rodila i rasla tokom prošlosti, koja za oba naroda i za formiranje njihovih država nije bila nimalo lahka. Kao u prošlosti, tako i početkom devedestih godina XX vijeka, tadašnje Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina i Socijalistička Republika Makedonija su se našle pred sličnim, da ne kažem identičnim izazovima.

Bivša SFRJ se u mnogim segmentima može pozitivno okarakterizirati, ali sa današnje distance očigledni su negativnosti prema određenim federalnim jedinicama, preciznije krajevima naseljenim nekim manje jednakim narodima, Bošnjacima, Makedoncima i Albancima. Pod velom bratstva i jedinstva se vješto skrivala diskriminacija prema Bošnjacima i Makedoncima. Takođe i kapitalne investicije i infrastruktura su uglavnom zaobilazile Bosnu i Hercegovinu, Kosovo, prostor Sandžaka, pa i Makedoniju što se ogleda i na najobičnijoj privrednoj ili saobraćajnoj karti tadašnje SFRJ. Tokom svog postojanja kao država, SFRJ je kontinuirano pravila reforme u cilju boljeg funkcionisanja i prosperiteta socijalističkog društva. Reforme najčešće nisu davale očekivane rezultate, a krajem sedamdesetih godina država je zapala u najsloženiju ekonomsku i političku krizu. Nakon smrti tvorca i lokomotive poslijeratne Jugoslavije, Josipa Broza Tita 4.5.1980, uvedeno je kolektivno predsjedništvo u državi i Centralnom Komitetu Saveza Komunističke Jugoslavije. Novi organi nisu znali da se snađu adekvatno uslovima i potrebama države, tačnije nisu htjeli da iznađu rješenja koja na ravnopravnim osnovama će očuvati i razvijati SFRJ. Do izražaja su došli nesporazumi i borba za nadmoć u državi koja je ostala bez svog neprikosnovenog lidera. U ljeto 1980. godine, inflacija je dostigla cijelih 45%, najveća od postojanja države, a sa padom životog standarda se povećavalo i nezadovoljstvo građana. Ekonomska kriza se prelila u političku koja se direktno odrazila na međunacionalne i međurepubličke odnose.¹

Kriza koja se manifestovala na različitim načinima nakon deset godina je rezultirala prvim višepartiskim izborima, a zatim i konačnim slomom i raspadom SFRJ, na žalost na najnehumaniji način. Ratovi, ratni zločini uz veliki broj civilnih žrtava i izbjeglica prije svega Bošnjaka, nad kojim je počinjen i genocid, zatim Albanaca, Srba, Hrvata, Roma i dr. su na najkrvaviji način obilježili raspad Jugoslavije. U konačnici svi pokušaji za održavanje Jugoslavije ili za njeno mirno razdruživanje su propali zbog prije svega tadašnjeg hegemonističkog rukovodstva srpskog režima, a zatim i hrvatskog.

Glavni zagovornici za očuvanje nekadašnje Jugoslavije su bili prvi predsjednici Bosne i Hercegovine, Alija Izetbegović i Makedonije, Kiro Gligorov. Predsjednici djevu republika su bili svijesni potencijalne opasnosti zbog etničke strukture njihovih država, ali i teritorijalnih pretenzija Srbije i drugih susjeda prema Makedoniji i Bosni i Hercegovini, kako u prošlosti tako i u tom trenutku. Za njih je mir bio prioritet, koji je bilo najlakše obezbjediti uz očuvanje zajedničke države. Procesi iz prošlosti i novi izazovi su uticali da dvije republike i njihovi većinski narodi Makedonci i Bošnjaci, predvođeni Gligorovim i Izetbegovićem budu jedni drugim podrška u tim ključnim trenucima kulinacije društveno-političke i ekonomske krize.

O bliskosti djevu naroda i država govori i činjenica da nakon izbora za predsjednika Republike Makedonije i stupanja na funkciju Kiro Gligorov sa

¹ Зеќир Рамчиловиќ, *Бошњаци во Македонија во текот на XIX век, со посебен акцент на културата и просветата*, БКЗ, Скопје 2014, 295.

ciljem usaglašavanje stavova o budućnosti Jugoslavije je 29. 1. 1991, otputovao za Bosnu i Hercegovinu.² U Sarajevu je ostvario sastanak sa bosanskim rukovodstvom na čelu sa Alijom Izetbegovićem. Još tada su praktično bili usaglašeni stavovi Bosne i Hercegovine i Makedonije oko budućnosti republika - država ili budućeg uređenja Jugoslavije.

U periodu od 28. marta do 6. juna 1991. godine (Split, 28. mart; Beograd, 4. april; Brdo kod Kranja, 11. april; Ohrid, 18. april; Cetinje, 29. april i Sarajevo, 6. juni) održano je šest predsjedničkih samita u cilju rješavanja krize. Na njima se samo potvrdila jasna blokovska podeljenost među republikama: reformirana, modernizirana, ali i centralizirana federacija (Srbija i Crna Gora); labav savez suverenih i međunarodno priznatih država (Slovenija i Hrvatska) i Platforma Izetbegović - Gligorov ili kompromis dva prethodna koncepta, kompromis između federacije i konfederacije (Makedonija i Bosna i Hercegovina).

U cijeloj uzavreloj i zaoštrenoj situaciji, u kojoj su već prvo Slovenija, a zatim i Hrvatska organizirale uspješne referendume za nezavisnost, Gligorov i Izetbegović su finalizirali „Platformu o budućoj jugoslovenskoj zajednici“, tzv. Platforma Gligorov – Izetbegović. Geneza jugoslovenske krize pokazuje da su Republika Makedonija i Republika Bosna i Hercegovina nastojale da zadrže neutralnu poziciju pokušavajući preko vlastite inicijative da daju pridones mirnom razrješavanju i sprečavanju konflikta i rata u bivšoj SFRJ. Odbijanje ove platforme najpre od strane hrvatskog, a zatim i srpskog rukovodstva, odnosno njen neuspjeh je samo zabrzao proces raspada SFRJ i uništio poslednju nadu za mirno rješavanje krize. Izetbegović je komentirao da je činio sve da se rat izbjegne. Na pitanje postavljeno Izetbegoviću od strane američkog novinara Alan Kupšermana da li je postojalo *ikakvo rješenje koje bi umirilo Srbe i otklonilo rat, a koje bi i za njega bilo prihvatljivo*, Izetbegović je između ostalog odgovorio: *Bio je to plan rekonstrukcije Jugoslavije, koji smo u ljeto 1991. definirali makedonski predsjednik Gligorov i ja (...) Taj plan je predviđao decentralizaciju Jugoslavije i veću samostalnost republika. Odgovarao je nama, jer bi Bosna ostala cijela u njenim tadašnjim granicama. Trebao je odgovarati i Srbima jer je garantirao opstanak Jugoslavije, to je bio njihov primarni interes. Milošević je dao uslovni pristanak na plan (imao je neke primjedbe u vezi sa položajem Armije), Tuđman ga je odbio. Ovaj plan je mogao spriječiti rat, a da pri tome svi tadašnji jugoslavenski narodi osiguraju svoj bazični interes. Nažalost, nije bilo dovoljno ni političke mudrosti, ni hrabrosti da se plan prihvati. Došlo je do rata čiju su cijenu platili svi.*³ Takođe, oba predsjednika su imali koncenzus i cijelo vrijeme imali stav da ukoliko i jedna republika ne bude dio te „nove“ Jugoslavije, da Bosna i Hercegovina, odnosno Makedonija neće biti dio neke „krunje“ Jugoslavije. Alija Izetbegović i Kiro Gligorov su imali najbliže stavove, pa čak su im i izjave za novinare bile gotovo identične.⁴

² Киро Глигоров, *Македонија е се што имаме*, Три, Скопје 2001, 258.

³ Alija Izetbegović, *Sjećanja*, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo 2020, 99.

⁴ Vera Katz, Platforma o budućoj jugoslovenskoj zajednici (Plan Izetbegović – Gligorov), Pogled iz bosanskohercegovačke perspektive, *Prilozi*, 42, Sarajevo 2013, 219.

Da je saradnja između dva predsjednika bila iskrena i prijateljska govori i činjenica da je Izetbegović obaviješten o sastanku u Karađorđevu između Miloševića i Tuđmana od strane Gligorova. Makedonski predsjednik Kiro Gligorov je obavijestio predsjednika Izetbegovića 5.6.1991, dan prije sastanka šesterice jugoslovenskih predsjednika u Stojčevcu pokraj Sarajeva. Izetbegović je o tome izjavio: *Gligorov je na taj razgovor došao dan ranije da bi mi saopćio da su Tuđman i Milošević razgovarali u Karađorđevu i da on ima sasvim pouzdane informacije da su se dogovorili o podjeli Bosne i Hercegovine. Postojala je i tada, a postoji i danas, nepoznanica da li su se dogovorili o podjeli na dvoje ili troje. Poznato je da nikada nikakav dokument iz Karađorđeva nije objavljen, čak je demantirano i da je dogovora uopće bilo.*⁵

Kiro Gligorov i Alija Izetbegović su bili glas razuma koji je putem kompromisa nudio rješenja sa kojim bi svi bili djelomično zadovoljni svjesni da je to jedini način da se izbjegnju ratna razaranja i zločini.

Izbjeglice u Republici Makedoniji kao posljedica agresije na Bosnu i Hercegovinu

Nakon neuspjelih pokušaja za očuvanje Jugoslavije, Republika Makedonija i Republika Bosna i Hercegovina su započele demokratski proces proglašavanja nezavisnosti kao rezultat volje građana održanih referenduma. Ovo je tema, o kojoj bi se mogli napisati tomovi, ali za naše istraživanje dovoljno je reći da je nakon samostalnosti Republika Makedonija uspjela sačuvati mir, a na Republiku Bosna i Hercegovina je izvršena agresija i pokušaj okupacije. Umjesto mira, saradnje i prosperiteta djevu država, Bosna i Hercegovina se našla u situaciji braniti svoju državnost, a Republika Makedonija i pored pritiska struktura pod uticajem Beograda je ipak otvorila svoje granice za prognane bosanske izbjeglice.

Agresija na nezavisnu i međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu od strane srpskih vojnih i paravojnih formacija je bila uzrok za najveću katastrofu jedne države i njenog većinskog bošnjačkog naroda (nad kojim je počinjen i genocid) nakon Drugog svjetskog rata. Ako je uloga međunarodne zajednice u ratu u Bosni i Hercegovini ranije bila diskutabilna, danas se može tvrditi da je njena uloga bila najveća kolektivna greška u modernoj historiji koja je u krajnjoj instanci dozvolila da se na teritoriji pod njenom zaštitom, enklava Srebrenica pod zaštitom snaga UN-a počini genocid na Bošnjacima.

Posljedica agresije i genocida je veliki broj žrtvi i raseljenih lica. Od 1992-1995, u zavisnosti od izvora broj ubijenih se kreće od 96.895 ubijenih,⁶ više

⁵ Alija Izetbegović, *Izabrana djela, Dostojanstvo ljudskog izbora*, knj. 10, OKO, Sarajevo 2005, 49-50.

⁶ *The Bosnian Book of Dead: Assessment of the Database* (Full Report), Patrick Ball, Ewa Tabeau and Philip Verwimp HiCN Research Design Note 5, 2007.

od 100.000,⁷ te i do oko 250.000 ubijenih.⁸ Na kraju rata u decembru 1995. godine bilo je 1,3 miliona unutrašnje raseljenih lica, oko 650.000 izbjeglica u zemljama bivše Jugoslavije.⁹ Veliki broj Bosanaca, najviše Bošnjaka našao se u zemljama Evrope i drugih kontinenata.¹⁰

Humanost građana Makedonije je probudio Apel za prihvatanje i pomoć djeci iz Bosne i Hercegovine gospođe Gordane Zmijanac objavljen na nacionalnoj Makedonskoj televiziji. Na njenom kućnom broju prijavljuju se građani nudeći smještaj i pomoć. Aviokompanija MAT je donjela prve izbjeglice, a zatim su se redali autobusi, vozovi, automobili. Tada građanska inicijativa, dalje Djetska ambasada „Međaši“ radi na prihvatanju i pomaganju izbjeglica iz Bosne, ostavljajući trajni putokaz i primjer čovječanstvu. Zatim se uključuju Crveni krst i državne institucije i osim u porodicama, izbjeglice se raspoređuju i u kolektivnim centrima.

Tačan broj Bošnjaka koji je našao pribežište u Makedoniji ne može se utvrditi. Različiti izvori, različiti podaci. Podaci oficijalnih institucija se veoma razlikuju. Kao svjedok događaja u Makedoniji, mogu reći da je taj broj bio izuzetno velik s obzirom da nisu svi tražili pomoć države i humanitarnih organizacija. Veliki broj domaćina Makedonije su primili izbjeglice, osobito Bošnjačka domaćinstva koja su otvorila vrata svojih skromnih domova braći iz Bosne. Prethodno sam napomenuo brojku od 40.000 izbjeglica koja je neka prosječna vrijednost najčešće korišćenih izvora, iako se te brojke kreću i do 75.000 lica.¹¹ Veći deo izbjeglica iz Bosne je prihvaćen u porodicama u

⁷ Frank D. W. Witmer, *Satellite data methods and application in the evaluation of war outcomes: Abandoned agricultural land in Bosnia-Herzegovina after the 1992-1995 conflict*, Institute of Behavioral Science University of Colorado, Association of American Geographers vol. 99, no. 5, 2008.

⁸ *Bosnia and Herzegovina: Ministry for Human Rights and Refugees, Comparative Indicators On Refugees, Displaced Persons And Returnees, from 1991 To 30 June 2003*, 8.

⁹ *Hrvatska (200.000), Srbija (300.000), Slovenija (70.000), Makedonija (40.000) i Crna Gora (30.000) izbjeglica.*

¹⁰ *Po dostupnim podacima u Njemačkoj se nalazilo oko 345.000, Austriji 80.000, Švedskoj 57.000, Švajcarskoj 25.000, Turskoj 25.000, Holandiji 24.000, Danskoj 20.000, Italiji 15.000, Sjedinjenim Američkim Državama 3.000, te brojnim drugim zemljama s nešto manjim brojem poput Francuske, Velike Britanije, Norveške, Španije, Kanade, Pakistana, Jordana...* u Zećir Ramčilović, Lidija Gjurkovska, *Refugees in Macedonia due to the War in Bosnia and Herzegovina*, 1. I. International Balkan Congress, Suleyman Sah University, Istanbul 2012, 1021-1022.

¹¹ *Dalje ću samo nabrojati deo tih različitih izvora. Približno 32.000 izbjeglica je došlo u FYROM iz Bosne 1992. godine. U proljeće 1994. godine u Makedoniji, prema podacima Ministarstva za rad i socijalnu politiku, je boravilo oko 15.000 izbjaglica, mahom bosanskih Muslimana. Tokom 1992. godine broj lica izbjeglih ratom bio je duplo veći. Zvanični podaci kažu da je u jednom periodu taj broj iznosio 30.000. Ured UNHCR-a u Skoplju je otvoren 1992. godine i od tada je pomogao vladi Makedonije da se справи sa pristiglim 35.000 izbjeglica iz Bosne. Crveni Krst Makedonije je pomagao oko 55.000 izbjeglica. Aco Janevski kao Državni sekretar Ministarstva za rad i socijalnu politiku govoreći o problemima sa Romskim izbjeglicama iz Kosova izneo je podatak da je Makedonija prihvatila 64.000 izbjeglica iz Bosne i 360.000 iz Kosova. U Međunarodnom projektu u koordinaciji Makedonskog centra za Međunarodnu saradnju Civikus, u Prikazu III, tački 2. 2: Događaji u regionu i zemlji koji su direktno uticali na ekonomsku i političku stabilnost Republike Makedonije, stoji: Početkom rata u Bosni i Hercegovini (mart 1992)*

Makedoniji dok ostalih oko 10% su smješteni u kolektivnim centrima. To su: Katlanovo, Raduša, Čegrane, zatim u detskom odmaralištu „Bunec“ – Mavrovo, odmoralištima Čičino selo – Saraj i Strahil Andrašov – Ljubanci u vlasništvu preduzeća Mladost iz Skoplja. Za smještaj izbjeglica poslužili su i Centar za edukaciju i rekreaciju Crvenog Krsta „Dare Bombol“ – Skopje, Zavod za zbrinjavanje, vaspitanje i obrazovanje djece i mladih „Ranka Milanić“ – Skoplje. U svim centrima moglo se smjestiti u jednom trenutku oko 3.000 lica.

Ono što govori o prijateljstvu naroda Bosne i Hercegovine i Republike Makedonije je i činjenica da su nekim kampovima sami Bošnjaci imali potpunu nadležnost u pogledu organizacije života i distribucije pomoći kao u kampu „Bunec“. *Mi smo ih prihvatili kao prijatelje, goste* kaže Markovski, oni su se slobodno kretali, išli u Gostivaru i vraćali se, a neki od njih su i radili.¹²

Opservacije i analize spiskova koji su mi bili na raspolaganju, prije svega najkompletniji iz Djetske ambasade „Međaši“ iz Skopja, može se vidjeti da su izbjeglice bili uglavnom Bošnjaci po nacionalnosti. Boravili su širom Makedonije u privatnom smjštaju. Najveći broj, oko 60% je bio zbrinut od građana Skopja i okoline: Batinci, Dolno Konjari, Sredno Konjari, Ljubin, Saraj, Petrovec, Studeničani, Dolno Količani, Orlanci, Katlanovo, Čiflik, Ržaničino i Krušopek. Zatim slijedi Pološki region, Tetovo i Gostivar i veliki broj sela: Dobri Dol, Jelovljane, Kamenjane, Pirok, Siničane, Čelopek, Negotino Pološko, Raven, Čegrane, Novo Selo, Želino, Lešok i Podbređe. U Pelagoniskom regionu u Bitoli i Prilepu, osobito u prilepskim selima: Lažani, Desovo, Borino, Lokveni, Žitoše, kao i u bitolskom selu Rotino. Veliki broj izbjeglica utočište je našao u Velesu i okolini: Gorno Orizari, Gradsko, Crkvine i Kočilari. U spiskovima još se sreću i Kumanovo sa selima Lopate i Lipkovo, Struga i Labunište, Ohrid, Resen, Strumica, Štip, Kavadarci i Probištip. Na istim spiskovima postoje i domaćini koji su ugostili izbjeglice od kojih skoro polovina su Bošnjaci ili 45.28%, slijede Makedonci sa 24.11%, Albanci 17.91%, Turci 6,15%, Torbeši 3.91% i Srbi 1.57% i ostali 1.07%. Ovi brojevi samo potvrđuju moju prethodnu konstataciju kao domaćinstva koje je prihvatilo četvoročlanu porodicu iz bosanskog grada Rudo i očevidca i prijatelja izbjeglica iz Bosne i Hercegovine.

Republika Makedonija i pored dobre volje nije bila u stanju da pruži adekvatne uslove izbjeglicama, posebno ne dugoročno jer rat u Bosni i Hercegovini nije imao naznake da će brzo završiti. Tako je uz pomoć međunarodnih organizacija, posle par mjeseci boravka u Makedoniji, ljeta 1992. godine počelo je dobrovoljno napuštanje Makedonije u treće države. Jedni su čekali na granici odobrenje za ulaz, dok drugi su napuštali Makedoniju, neki su ostajali duže, za druge ovo je bila usputna stanica. Krajem 1997. u Makedoniji je ostalo oko 3.500 bosanskih izbjeglica. Sljedeće 1998. bilo je 1.250 izbjeglica, 1999. ostalo je 400, 2000. samo 170, a sljedeće godine njihov broj je dvcifren 50

Makedonija je prihvatila oko 75.000 izbjeglica. Z. Ramcilovic, L. Gjurkovska, *Refugess in Macedonia due to the War in Bosnia and Herzegovina*, 1028.

¹² Razgovor sa Nebojšom Markovskim, Koordinator Detskog odmarališta “Bunec”, 16.5.2011, Skoplje.

lica. Prema podacima Popisa 2002. godine u Makedoniji je bilo 43 izbjeglice, od kojih 13 muškaraca. Najveći broj ih je u Skoplju 9, Ohridu 8 i Velesu 5.¹³ Očigledno je da se najveći broj vratio u Bosnu ili otišao u treću zemlju. Prema podacima istoga popisa videćemo da se dio Bošnjaka koji su došli kao izbjeglice integrisao u makedonskom društvu. Tačnije makedonskih građana doseljenih iz Bosne je 3.619 lica, što i nije veliki broj s obzirom da smo bili deo iste države. Od njih makedonskih državljana rodnom iz Bosne i Hercegovine koji je došao u vrijeme rata je 591 lice,¹⁴ koji su sada neodvojiv deo makedonskog društva.

Republika Sjeverna Makedonija i Bosna i Hercegovina od uspostavljanja diplomatskih odnosa do danas (1993-2022)

Diplomatski odnosi između Republike Makedonije i Bosne i Hercegovine uspostavljeni su 27. 5. 1993 godine. Ipak prvi oficijalni i akreditirani oponomućeni ambasadori iz Bosne i Hercegovine stupaju na dužnost od 2001. godine, a iz Republike Makedonije od 2005. godine. Do tada diplomatsko – konzularnu saradnju Republike Makedonije i Bosne i Hercegovine izvršavaju vršioци dužnosti ambasada. Republika Makedonija do sada imenovala je tri oficijalna ambasadora u Sarajevu, a funkciju ambasadora Bosne i Hercegovine u Skoplju vršilo je sedam ambasadora.

Ukazom Predsjednika Republike Makedonije, 6. 6. 2005. godine prvi ambasador Republike Makedonije u Bosni i Hercegovini bio je Mihajlo Trpkoski. Dalje, u 2009. godine imenovan je Rami Redžepi, a 2019.. godine imenovan je aktualni ambasador Republike Sjeverne Makedonije (RSM) u Bosni i Hercegovini, Ekrem Ebibi.

U periodu 2001-2020, Bosna i Hercegovina je predstavljana sa sedam ambasadora. Prvi ambasador Bosne i Hercegovine u Republike Sjeverne Makedonije bio je Mile Akmadžić, a nakon njega slijede Fahrudin Kulenović, Savo Čeklić, Milan Balaban, Zdravko Begović, Lepa Babić i Dragan Jaćimović koji je i aktualni ambasador Bosne i Hercegovine u Skoplju. Činjenica je da su Bošnjaci najveća spona koja povezuje Bosnu i Hercegovinu i Republiku Sjevernu Makedoniju, time što su Bošnjaci većinski narod Bosne i Hercegovine, a u Republici Sjeverne Makedonije su ustavotvorni narod i značajni po broju, ipak to ne odražava strukturu do sada imenovanih ambasadora iz Bosne i Hercegovine u Republike Sjeverne Makedonije. Od sedam ambasadora Bosne i Hercegovine samo jedan je bio iz reda bošnjačkog naroda.

U okviru bilateralnih odnosa ostvareni su mnogobrojni susreti predsjednika dweju država, predsjednika parlamenata, predsjednika vlada,

¹³ Државен завод за статистика, Попис 2002, Вкупно население според причините за присутност/отсутност, возраста, полот и изјаснувањето за национална припадност, Книга I, Скопје.

¹⁴ Државен завод за статистика, Попис 2002, Вкупно население според миграциони, витални и етнички карактеристики, Книга IX, Скопје.

ministara i predstavnika institucija. Uspostavljena je saradnja u oblasti integracija u EU i NATO, privrede, obrazovanja, zdravstva, kulture, lokalne samouprave i unutrašnjih i vanjslih poslova i dr. Implementirani su Protokoli i Konvencije za saradnju u više resora, a potpisani su Memorandumi za saradnju u policijskoj službi i odbrani. Potpisano i ratifikovano je više bilateralnih ugovora u oblasti slobodne trgovine, investicija, transporta, vazdušnog saobraćaja, socijalnog osiguranja, zdravstva, pravne pomoći za građanske i krivične predmete, imovinsko – pravnih odnosa, borbe protiv terorizma, organiziranog kriminala, ilegalne trgovine drogama i psihotropnim supstancama, saradnja u slučaju prirodnih katastrofa, ugovor o ekstradiciji, uslovi o putovanju državljana dweju država i dr. Do sada je zaključeno 36 međunarodnih ugovora i sporazuma, a u proceduri ili inicijativi je još 16.¹⁵

¹⁵ Informacije o bilateralnim odnosima na svim razinama dobijeni su od Kabineta Predsjednika RSM, Parlamentarnog Instituta Skupštine RSM i Kabineta Predsjednika Vlade RSM.

Od ukupno 36 potpisanih međunarodnih ugovora i sporazuma, 25 podleži ratifikaciji,¹⁶ a 11 ne podleži ratifikaciji.¹⁷

¹⁶ Sporazumi / dokumenti koji podležu ratifikaciji:

1. Sporazum između Vlade RM i Vijeća ministara BiH za međunarodni putni prevoz putnika i robe, Skoplje, 21.12.2000;
2. Ugovor između RM i BiH za podsticanje i zaštitu investicija, Sarajevo, 16.2.2001;
3. Ugovor između RM i BiH za saradnju u oblasti kulture, Sarajevo, 18.3.2003;
4. Ugovor između RM i BiH o socijalnom osiguranju, Sarajevo, 17.2.2005;
5. Ugovor za redovan vazdušni saobraćaj između RM i BiH, Skoplje, 20.4.2005;
6. Ugovor između RM i BiH za pravnu pomoć u građanskim i krivičnim predmetima, Skoplje, 13.9.2005;
7. Ugovor između RM i BiH za regulisanje imovinsko-pravnih odnosa, Skoplje, 13.9.2005;
8. Ugovor između RM i BiH za međusobno izvršenje sudskih odluka u krivičnim predmetima, Sarajevo, 27.1.2006, (Ugovor je izmjenjen i dopunjen sa novim Ugovorom između RM i BiH za međusobno izvršenje sudskih odluka u krivičnim predmetima u Skoplju, 12.3.2013);
9. Ugovor između RM i BiH o ekstradiciji, Sarajevo, 27.1.2006;
10. Izmjene i dopune Sporazuma o slobodnoj trgovini između RM i BiH usvojene od Zajedničkog odbora za provedbu ovog Sporazuma, Skoplje, 22.5.2006;
11. Sporazum između Vlade RM i Vijeća ministara BiH za saradnju u borbi protiv terorizma, organiziranog kriminala, ilegalne trgovine drogom, psihotropnih supstanci i prekursora, ilegalnih migracija i drugih krivičnih djela, Ohrid, 21.3.2008;
12. Sporazum između Vlade RM i Vijeća ministara BiH o preuzimanju osoba s ilegalnim boravkom (readmisija), Ohrid, 21.3.2008;
13. Sporazum između Vlade RM i Vijeća ministara BiH o saradnji u slučaju prirodnih i drugih katastrofa, Skoplje, 20.3.2008;
14. Sporazum između Vlade RM i Vijeća ministara BiH o saradnji u oblasti obrazovanja i nauke, Skoplje, 5.10.2011;
15. Sporazum između Vlade RM i Vijeća ministara BiH o veterinarskoj saradnji, Sarajevo, 11.1.2012;
16. Sporazum između Vlade RM i Vijeća ministara BiH o saradnji u oblasti zdravstva i medicinskih nauka, Sarajevo, 4.10.2012;
17. Sporazum između RM i BiH o izmjenama i dopunama Sporazuma između RM i BiH o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim predmetima, Skoplje, 12.3.2013;
18. Sporazum između RM i BiH o izmjenama i dopunama Sporazuma između RM i BiH o međusobnom izvršavanju sudskih odluka u krivičnim predmetima, Skoplje, 12.3.2013;
19. Sporazum između RM i BiH o izmjenama i dopunama Sporazuma između RM i BiH o izručenju, Skoplje, 12.3.2013;
20. Sporazum između Vlade RM i Vijeća ministara BiH o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja porezom na dohodak i porezom na kapital, Sarajevo, 24.9.2013;
21. Sporazum između Vlade RM i Vijeća ministara BiH o razmjeni i uzajamnoj zaštiti tajnih podataka, Sarajevo, 20.5.2014;
22. Sporazum između Vlade RM i Vijeća ministara BiH o lokaciji diplomatskih i konzularnih predstavništava, Drač, 30.3.2016;
23. Sporazum o saradnji između Vlade RM i Vijeća ministara BiH u procesu pristupanja Evropskoj Uniji, Skoplje, 20.4.2017;
24. Sporazum između Vlade RM i Vijeća ministara BiH o međusobnom priznavanju i zamjeni vozačkih dozvola, Skoplje, 13.9.2017;
25. Sporazum između RM i Vijeća ministara BiH o uslovima putovanja državljana djevu zemalja, Skoplje, 12.3.2018.

¹⁷ Sporazumi / dokumenti koji nisu predmet ratifikacije:

1. Protokol o saradnji između Ministarstva vanjskih poslova RM i Ministarstva vanjskih poslova BiH, 21.12.2000;

U Skupštini RSM kontinuirano se osnivaju Poslaničke grupe za saradnju parlamenata RSM i BiH. Do sada predsjednici poslaničkih grupa bili su Ljubisav Ivanov Zingo (2002-2006); Esad Rahić (2006-2008); Goran Minčev (2008-2011); Avdija Pepić (2011-2014 i 2014-2016) i Zećir Ramčilović (2016-2020 i 2020 - ...).

Hronološki pregled realiziranih posjeta na najvišem nivou u poslednjoj deceniji

Predsjednici država:

- Predsjednik RM, Đorđe Ivanov u posjeti BiH (25-26.2.2011);
- Član Predsjedništva na BiH, Željko Komšić u posjeti RM (24-25.10.2011);
- Radna posjeta Predsjednika RSM, Đ. Ivanova u povodu ubilježavanja 15 godišnjice od genocida u Srebrenici (10/11.7.2010);
- Predsedavajući Predsjedništva BiH, Mladen Ivanjić u posjeti RSM (19-20.4.2017).
- Član Predsjedništva BiH, Željko Komšić u posjeti RSM (26.2.2019);
- Član Predsjedništva BiH, Šefik Džaferović u posjeti RSM (28.9.2021);

Predsjednici Parlamenta:

- Radna posjeta Predsjednika Skupštine RSM, Talata Džaferija na komemoraciji genocida u Srebrenici (10/11.7.2019);

-
2. Sporazum o saradnji između Državnog arhiva RM i BiH, 10.12.2002;
 3. Memorandum o saradnji između Ministarstva odbrane RM i Ministarstva odbrane BiH, Skoplje, 16.11.2006;
 4. Protokol o saradnji između Ministarstva pravde RM i Ministarstva pravde BiH, Skoplje, decembar 2010;
 5. Memorandum o razumijevanju između Direkcije za zaštitu zračenja RM i Državnog regulatornog tijela - Agencija za zaštitu zračenja BiH, Sarajevo, 21.12.2011;
 6. Protokol o saradnji između Ministarstva vanjskih poslova RM i Ministarstva vanjskih poslova BiH u oblasti diplomatskog obrazovanja, Sarajevo, 27.2.2013;
 7. Sporazum o smanjenju cijena roming usluga u javnim mrežama mobilne komunikacije između ministarstava nadležnih za elektronske komunikacije u RM, BiH, CG i RS, Budva, 29.9.2014;
 8. Memorandum o saradnji između Vijeća za unapređenje i nadzor revizije RM i Ministarstva finansija R. Srpske, BiH, Banja Luka, 16.7.2015;
 9. Memorandum o razumijevanju između Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RM i Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH o saradnji u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, Sarajevo, 23.7.2017;
 10. Program za kulturnu saradnju između Ministarstva kulture RM i Ministarstva civilnih poslova BiH za 2017-2020, Sarajevo, 23.7.2017;
 11. Protokol o saradnji između Ministarstva civilnih poslova BiH i Ministarstva obrazovanja i nauke RM, Skoplje, 12.3.2018.

Predsjednici Vlada:

- Predsjednik Vlade RSM, Nikola Gruevski u oficijalnoj posjeti Bosni i Hercegovini (15.7.2010);
- Predsjednik Vlade RSM, Nikola Gruevski u oficijalnoj posjeti Bosni i Hercegovini (24.8.2012);
- Predsjednik Vlade RSM, Zoran Zaev u oficijalnoj posjeti Bosni i Hercegovini (23.7.2017);
- Predsjednik Vijeća ministara BiH, Denis Zvizdić u oficijalnoj posjeti RSM (16/17.10.2017);
- Predsjednik Vlade RSM, Zoran Zaev u oficijalnoj posjeti Bosni i Hercegovini (17/18.11.2017);
- Predsjednik Vijeća ministara BiH, Denis Zvizdić u oficijalnoj posjeti RSM (12.3.2018);
- Predsjednik Vlade RSM, Zoran Zaev u oficijalnoj posjeti Bosni i Hercegovini (10.2.2019);
- Predsjednik Vlade RSM, Zoran Zaev u oficijalnoj posjeti Bosni i Hercegovini (8/9.5.2019).
- Predsjedavajući Savjeta ministara Bosne i Hercegovine Zoran Tegeltija na Samitu „Otvoreni Balkan“ u Ohridu (7-8.6.2022).

Gore navedene posjete bile su delegacije sastavljene od ministara, poslanika i drugih predstavnika institucija, ali u proteklom periodu bilo je i drugih vladinih i parlamentarnih delegacija, te drugih institucija što samo potvrđuju odlične bilateralne veze između dveju država.

Kao što se može primjetiti, susreti su bili intenzivni do pojave zdravstvene krize izazvane pandemijom Kovid-19. Za očekivanje je da će bilateralna saradnja podržana susretima na najvišem državnom nivou nastaviti u daljem periodu.

Za obilježavanje je i parlamentarna saradnja u okviru više radnih posjeta i sastanaka. S obzirom na aktuelni trenutak gdje na evropskom tlu u toku je agresija na jednu nezavisnu državu, tačnije vojna agresija Rusije na Ukrajinu treba izdvojiti i prvo učešće državne delegacije na Komemoraciji za obilježavanje Genocida u Memorijalnom centru Potočari kod Srebrenice. Na inicijativu poslanika Zećira Ramčilovića, a suglasno sa ranije usvojenom Deklaracijom za podršku Rezolucije Evropskog Parlamenta za Srebrenicu od 15. januara 2009, koju je usvojila Skupština Republike Makedonije 4. februara 2010, Predsjednik Skupštine Republike Makedonije, Talat Džaferi je odobrio odlazak prve državne, tačnije parlamentarne delegacije na komemoraciji u Srebrenici 11. jula 2017. Delegaciju je predvodio inicijator i Predsjednik poslaničke grupe za prijateljstvo između parlamenta Republike Makedonije i Bosne i Hercegovine, Zećir Ramčilović, čiji su dio bili i poslanici Redžail Ismaili i Ilija Nikolovski. To je bilo i prvo oficijalno državno obilježavanje Genocida u Srebrenici od strane države Republike Makedonije na Komemoraciji u Potočarima. Nameće se pitanje, zašto je bilo potrebno sedam godina da i pored

preuzetih obaveza sa pomenutom Deklaracijom Skupštine do tada nije obilježen Genocid u Srebrenici. Imeno, u Deklaraciji od februara 2010. godine, pored toga što je podržalo Rezoluciju Evropskog Parlamenta za Srebrenicu od 2009., Skupština se obavezala da *Adekvatno će obilježiti 11. juli – Dan sjećanja na Genocid u Srebrenici čime će odati počast žrtvama masakra*. Ista deklaracija je dostavljena do Predsjednika Evropskog Parlamenta i do Predsjednika Parlamentarne Skupštine Bosne i Hercegovine. Od tada svake godine u Skupštini Republike Makedonije se obilježava godišnjica od Genocida.

U okviru obilježavanja Genocida u Srebrenici treba izdvojiti i Delegaciju koja je prisustvovala Komemoraciji u Potočarima, 2019. godine, koju je lično predvodio Predsjednik Skupštine RSM, Talat Džaferi koji je imao svoje obraćanje na Komemoraciji. U sastavu delegacije su bili i narodni poslanici Ferid Muhić i Zećir Ramčilović. Takođe, 2022. u Skupštini RSM po prvi put u svojoj historiji održana je Komemorativna sjednica povodom obilježavanja “11 jula - Dan sjećanja na genocid u Srebrenici”. Sjednicom je predsjedavao narodni poslanik Ramčilović, a na kojoj su prisustvovali najveći državni zvaničnici. Na komemoraciji nakon odavanja pošte nevino ubijenim civilima svoje obraćanje su imali predsjednik Skupštine RSM Talat Džaferi, prvi zamjenik predsjednika Vlade RSM Artan Grubi, poslanici u Parlamentu Sanela Škrijelj i Zećir Ramčilović, predstavnici institucija i nevladinih organizacija.

U novijoj historiji djevu država, još jedan tragičan događaj je potresao makedonske i bosanske građane. Strašna avionska nesreća dogodila se u blizini Mostara 26.2.2004, kada je sedam članova makedonske delegacije, na čelu sa predsjednikom Republike Makedonije, Borisom Trajkovskim i dva člana posade izgubilo svoje živote na putu za Mostar na Međunarodnu konferenciju o investiranju. Sljedeće godine je izgrađeno Spomen obilježje na mjestu nesreće na Matića Brdu od kada se svake godine obilježava tragična smrt Predsjednika Borisa Trajkovskog u prisustvu najvećih državnika i državnih delegacija Republike Sjeverne Makedonije i Bosne i Hercegovine.

EU, NATO, ekonomska i drugi oblici saradnje

Kao što je već napomenuto RS Makedonija i Bosna i Hercegovina imaju intenzivnu saradnju u mnogim oblastima značajnih za bilateralnu, ali i regionalnu saradnju, kako i podršku na međunarodnom planu. Od već pomenutih posebno su značajni ugovori za saradnju na polju integracija u EU i NATO i ugovori koji unapređuju ekonomsku saradnju.

Evropska Unija

- Memorandum za saradnju u kontekstu EU integracija i Sporazum za saradnju između Vlada djevu država (4.4.2011);

- Sporazum o saradnji između Vlade RSM i Vijeća ministara BiH u procesu pristupanja Evropskoj Uniji. (6.11.2017, Ratifikacija u Skupštini RSM);
- RS Makedonija je dio vojne misije Evropske Unije u BiH, EUFOR „ALTEA“, čije učešće se nastavlja u kontinuitetu;

NATO

- Republika Sjeverna Makedonija kontinuirano podržava integraciju BiH u NATO i u tim okvirima dijeli svoja iskustva preko redovnih ekspertskih konsultacija, posebno između dviju misija u Briselu.

Ekonomska saradnja

Bosna i Hercegovina je značajan partner u trgovskoj razmjeni RS Makedonije i uglavnom nalazi se u top 20 grupi zemalja sa kojim RSM ima najveću privrednu razmjenu.¹⁸ Sa primjenom Sporazuma o slobodnoj trgovini, povećava se i trgovska razmjena dviju zemalja, u kom RSM ostvaruje konstatntno trgovski suficit. Obem robne razmjene kontinuirano se povećava i od 2010 godine kada je iznosio do 100 miliona eura, 2015. robna razmejena dostigla je oko 130 miliona. Od 2016. do 2020. se kreće od oko 140 miliona eura do skoro 150 miliona eura. U protekloj 2021. godini ukupna robna razmjena dostiže 164.5 miliona eura, sa suficitom na makedonskoj strani. Odnosno izvoz iz RSM u BiH iznosio je 95 miliona, a uvoz iz BiH u RSM nešto više od 69 miliona eura. Značajan dio robne razmjene zauzima razmjena poljoprivrednih i prehranbenih proizvoda. Prema statističkim podacima poslednjih godina na iste otpada oko 60 miliona eura, sa približnom istom stopom pokrivanja izvoza i uvoza, na 30 miliona eura na jednoj i drugoj strani.

Robna razmejna između RS Makedonije i Bosne i Hercegovine, Kumulativni podaci (u eura) ¹⁹							
Godina	2022 (01-08)	2021.	2020.	2019.	2018.	2017.	2016.
Izvoz iz RSM u BiH	62.907.839	95.076.951	78.936.391	84.238.105	79.200.820	74.405.946	74.158.511

¹⁸ U ovoj 2022, Bosna i Hercegovina nije u top 20 zemalja sa kojim RS Makedonija ima najveću privrednu razmjenu. Државен завод за статистика на РСМ, Т-04: Земји со најголем обем на размена со Република Северна Македонија, <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie.aspx?rbtxt=78>, pristupljeno 22.10.2022.

¹⁹ Државен завод за статистика на РСМ, Стоковна размена по земји, кумулативни податоци, pristupljeno 22.10.2022.

Uvoz iz BiH u RSM	57.283.099	69.379.505	64.484.446	65.547.569	58.923.710	65.072.098	66.578.286
Ukupna razmjena	120.190.938	164.456.456	143.420.837	149.785.674	138.124.530	139.478.044	140.736.797

Pored robne razmjene proizvoda, za bilateralnu ekonomsku saradnju jako je važno i učešće kompanija na raznim infrastrukturnim projektima, te investiranja u novim pogonima. Za isticanje su radovi makedonske građevinske firme „Granit“ koja je dobila tender u vrijednosti od 380 miliona eura za izgradnju autoputa Banja Luka – Doboj koji je pušten u upotrebu 2.10.2018. Ova firma radi i na deonicama Koridora 5C (Donja Gračanica – Zenica i Počitelj – Buna) i drugim infrastrukturnim projektima. S druge strane bosanski „Energoinvest“ radio je na čišćenju Termo Elektrane „Oslomej“, a 2020. godine. je dobio tender za izgradnju međunarodnog dalekovoda visokog napona između RS Makedonije i Albanije. Investiranje kompanija je vrlo malo, a kao dobar primjer je investicija tekstilne kompanije „Fashion group“ iz Štipa u Mrkonjić Gradu.

Drugi značajniji oblici saradnje

Za unapređenje bilateralne i operativne međunarodne saradnje u oblasti unutrašnjih poslova saglasno standardima Interpola posebno u implementaciji protokola i konvencija o policijskoj saradnji i organizovanog kriminala realizovano je više posjeta resornih ministara i potpisano nekoliko sporazuma. RSM i BiH imaju jako uspješnu saradnju na svim poljima bezbjednosti i odbrane. Uključujući i direktnu obuku kadra, preko saradnje Agencije za školovanje policijskih službenika u Mostaru i Centra za obuku u Skoplju. Zatim školovanje kadeta iz BiH u Vojnoj akademiji „Mihajlo Apostolski“ u Skoplju, a produžuje i dugogodišnja saradnja između Trening centra za međunarodne mirovne misije u Sarajevu i Regionalnog centra u Skoplju, kao dva NATO centra. U oblasti pravde potpisani su dogovori za pravnu pomoć građanskih i krivičnih predmeta, za međusobno izvršavanje sudskih odluka u krivičnim predmetima, kao i dogovore o ekstradiciji. Ne manja saradnja je i u oblasti rada i socijalne politike suglasno potpisanim ugovorima i to za zaštitu djece, ranjivih kategorija, priprema i tazmjena pravne regulative, o specifičnim projektima i dr.

U oblasti obrazovanja, potpisan je Protokol o saradnji u obrazovanju. U istom je jako značajno što učenici u osnovnom i srednjom obrazovanju, kao i studenti u visokom obrazovanju mogu da uče, odnosno studiraju pod istim uslovima kao i državljani djevu zemalja. Odnosno plaćanje školarine biće po

istim kriterijima koji se odnose i na domaće studente. U oblasti kulture saradnja se realizuje preko Sporazuma za kulturnu saradnju, ali i preko memoranduma za saradnju između nekoliko Muzeja, Arhiva i drugih institucija djevu država. U tim okvirima za obilježavanje je rekonstrukcija i obnavljanje turbeta iz osmanliskog perioda (XV-XVI vijek) posvećenog poslednjoj bosanskoj princezi, Turbe Kral Kizi ili poznatije kao Turbe princeze Emine. Turbe je bilo porušeno u zemljotresu 1963. godine, a obnovljeno 2014. godine zajedničkim sredstvima resornih ministarstva djevu država. Kao dio programa o kultunoj saradnji planirano je otvaranje i kulturno – informativnih centara u Skoplju i Sarajevu.

U pravcu intenziviranja saradnje je i saradnja i jedinica lokalne samouprave, odnosno gradova i opština. Takav sporazum o saradnji potpisali su gradonačalnici glavnih gradova djevu država, čime su Skoplje i Sarajevo postali zbratimljeni gradovi.

Makedonci u Bosni i Hercegovini

U ovom djelu moram istaći da Makedonija i Bosna i njihovi narodi imaju duhovnu povezanost još iz predosmanlijskog doba. U predosmanlijskom periodu sa duhovnog i vjerskog aspekta, prvo hrišćanstvo, zatim pravoslavlje i katoličanstvo povezuje sve balkanske narode, ali za razilku od svih prostora, u Bosni i Makedoniji se razvija posebna vjerski pokret, poznat pod različitim imenima, a najčešće – bogumilstvo. Ono se javlja u Makedoniji, odakle se proširilo cijelim Balkanom i mješalo sa sličnim učenjima u Bosni. Zbog toga se susreću i različita imena u izvorima, a s obzirom da je u Makedoniji najpoznatija kao bogumilstvo, a isto se spominje i u Bosni odlučio sam da koristim taj termin. U srednjem vijeku i Kraljevini Bosni bila je i priznata državna vjera, vjera plemstva i običnih ljudi.

Bez da ulazim u predstavljanje i učenje bogumilske vjere, njene analize i doktrine, što nije ni tema ovog istraživanja, tvrdim da bogumilstvo je odigralo veliku ulogu i ima ogromnu zaslugu za kontinuitet i postojanje makedonskog i bošnjačkog naroda. Ovo tvrdim, ali bez tendencije da je u tom periodu bila formirana svijest o pripadnosti jednom narodu u današnjem smislu te riječi. Svakako svi stanovnici Balkana nisu imali izgrađenu takvu svijest, a vjera je u tom i narednom periodu bila najvažniji dio identiteta po kojem se razlikovalo stanovništvo Balkana. Veliki makedonski revolucioner i književnik Kočo Racin kaže: *Naša narodna kultura, naš bogati narodni folklor, neiscrpna riznica našeg naroda niz viševjekovna iskušnja – više su djelo Bogumilstva, nego što je uticaj pravoslavlja... Ima li u našoj narodnoj prošlosti uzvišenija pojava, uzvišeniji ideal i svjetliji cilj, nego što je Bogumilska. Koliko ljudi i danas se napajaju njime, misleći da se oslanjaju na najbolje narodne tradicije, iako možda i ne*

znaju koliko je to duboko narodno, istovremeno i suštinski Bogumilsko.²⁰ Tako je i danas, kada građanstvo ne zna, a niti naučna javnost u Sjevernoj Makedoniji ne posvećuje veliku pažnju ovom djelu svoje prošlosti, mogu reći i značajnom djelu svoga identiteta. S druge strane Bošnjaci, ne samo kao značajan dio, već svoj poseban identitet vezuju za bogumilstvo, koje za njih predstavlja najčistiju monoteističku religiju, različinu od hrišćanstva, sa svojom samostalnom vjerskom zajednicom.²¹

Bogumili su jedna od prvih, ali svakako i trajnih veza između prostora Makedonije i Bosne i njihovih naroda. O tim vezama i značaju bogumilstva Makedonije i Bosne govore i danas neki toponimi. U centralnom djelu Sjeverne Makedonije u blizini grada Velesa postoje sela Babuna i Bogomila, planina i rijeka Babuna, a u Bosni nalaze se mjesta Babun potok kod Mostara, Babunac kraj Visokog, selo Babunovići kod Srebrenika i dr, kao i mnoga prezimenima.

U osmanlijskom periodu Skoplje je bio centar trgovine sa Bosnom sredinom XIX vijeka. Najveća trgovinska kuća koja je saradivala sa Bosnom je kuća braće Hadži Georgijevih, poznatiji kao Hadži Kočkovci. Takođe i čuvena porodica Robevci su imali svog korespondenta, a zatim i svoje predstavništvo u Sarajevu. Zatim sa Bosnom je saradivao i Hadži Vrajko sa sinom Nikčetom. Oni su u Bosni izvozili štavljenu kožu i svilu. Bilo je i drugih, a imalo je i makedonskih trgovaca koji su zbog trgovine živjeli u Sarajevu, i bosanskih trgovaca koji su živjeli u Skoplju. Kiradžije iz Kruševa putovali su u Sarajevo i širom Bosne i kupovali potkovice koje su prodavali u Makedoniji. Ukoliko se roba iz Bosne ne bi prodala u Skoplju, ona se nije vraćala već se od strane bosanskih trgovaca prodavala na t.z. „panađurima“ (vašar) po Makedoniji. U dosadašnjim, iako oskudnim arhivskim izvorima u ovim vezama ne spominju se rasprave, pa i trgovinske malverzacije koje znaju biti vrlo česte. Ali, da je saradnja bila od povjerenja govore i često davanje robe na veresiju i poček, te pozajmica. Jedan trgovac iz Makedonije je uzeo robu 27. juna 1873, u Sarajevu na veresiju kod Hadži Mehmeda Misira.²²

Osim trgovine od XIX vijeka makedonski majstori i zografi su ostavili djela trajnog karaktera i u Bosni i Hercegovini, posebno u crkvenoj arhitekturi. Poznati majstor i arhitekt Andrej Damjanov iz roda Renzovci Zografski iz Velesa je gradio crkvu u Čajniču, zatim sabornu crkvu sa kambanarijom u Sarajevu, rekonstrukciju Sahat kule u Sarajevu, vojnu kasarnu u Sarajevu i dr. O njegovoj grupi govori i jedan spisak od čak 32 zidara.²³ Postoje podaci i o drugim gradbama koje su radili makedonski majstori.

²⁰ Кочо Рацин, *Проза и Публицистика, Драговитските Богомили*, Наша книга, Скопје 1987, 110-111.

²¹ З. Рамчиловиќ, *Бошњаците во Македонија*, 37, 45.

²² Милош И. Ракић, *Трговина у XIX веку, Споменица Двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937, Гласник Скопског Научног Друштва [XVII-XVIII]*, Скопље 1937, 676.

²³ Крум Томоски, *Мајстор Андреја Дамјанов, (1813-1878)*, Зборник на Архитектонско-градежниот факултет и Институт за народна архитектура, Скопје 1966, 42.

Makedonci koji dolaze i ostaju da žive u Bosnu i Hercegovinu, su oni uglavnom dolaze u prvoj polovini XX vijeka, a najveći broj dolazi u vrijeme SFRJ. Uglavnom su se naseljavali u veće gradove: Sarajevo, Banja Luku, Mostar, Zenicu, Bijeljino, Doboj i dr. Makedonci u BiH dolaze kao stručnjaci u većim bosanskim fabrikama, kao ljekari, učitelji, građevinari, a zatim i ugostitelji, pekari, slastičari i dr. Prema popisu stanovništva 1991, Makedonaca u BiH je bilo 1.596 lica. Iako se smatralo da ti podaci ne daju realnu sliku, jer se tada dio bosanskih Makedonaca izjašnjavao i kao Jugoslaveni. Ali u vrijeme agresije i rata u Bosni i Hercegovini veliki broj Makedonaca je napustio zemlju koji uglavnom se nisu vratili u Bosnu i Hercegovinu. Prema rezultatima posljednjeg popisa održanog u BiH u 2013. godine, kao Makedonci se izjasnilo 738 lica. Od tog u Federaciji BiH: 301, u Republici Srpskoj: 412 i u distriktu Brčko: 25 lica. U Sarajevu je koncentriran i funkcionira najveći dio Makedonaca.

Položaj i prava manjina u Bosni i Hercegovini regulirani su *Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina iz 2003.* I pored toga što zakon ispunjava međunarodne norme i praksu, zbog malog broja ovaj zakon i ne obavezuje značajnije državu Bosnu i Hercegovinu da više brine o nacionalnim manjinama. Na primjer ovim zakonom nije predviđena finansijska podrška za realizaciju programa zajednica. Isključak je dio Bosne i Hercegovine, entitet Republika Srpska koji dodjeljuje finansijsku pomoć udruženjima sa ciljem njegovanja njihove kulture i tradicije. U okviru Parlamenta Federacije BiH funkcionira Vijeće nacionalnih manjina, gdje svog predstavnika ima i makeonska nacionalna manjina.

Danas u Bosni i Hercegovini funkcioniraju nekoliko udruženja, od koji najznačajnija su: Udruženje građana porijeklom iz Republike Makedonije „Braća Miladinovci“-Sarajevo; Udruženje građana porijeklom iz Republike Makedonije „Ilinden“-Tuzla; Udruženje Makedonaca Republike Srpske-Banja Luka, Makedonsko udruženje „Jug“-Banja Luka, Kulturno društvo Makedonaca „Vardar“-Banja Luka i dr.

Bošnjaci u Republici Sjevernoj Makedoniji

Za razliku od Makedonaca i drugih građana porijeklom iz RSM u BiH, Bošnjaci imaju viševjekovno prisustvo na prostoru Makedonije i neizostavan su dio danas nezavisne i samostalne države RSM, utkani u svim procesima kao pozitivan faktor u izgradnji države i njenog demokratskog kapaciteta. Bošnjaci RSM su dio jedinstvenog bošnjačkog nacionalnog korpusa koji historijski, etnički, kulturološki i duhovno je nedeljivo od etničkih teritorija Bosne i imaju jak osjećaj povezanosti sa danas matičnom državom svih Bošnjaka, Bosnom i Hercegovinom.

Od vremena kada Makedonija postaje dio Osmanlijske Države, ona postaje baza za dalju osmanlisku ekspanziju, među ostalim i prema Bosni. U tome je u prvo vrijeme posebnu ulogu imalo Skopsko krajište. Na položaj

skopskog krajišnika 1414. došao je Ishak-beg, kasnije i prvi beg Bosne. Kada je Ishak beg Isaković predložio sultanu Mehmed Fatihu da osvoje Zvečan, sultan mu jeporučio: Ti si stari žitelj toga kraja, pa radi kako znaš.²⁴ O njegovom porijeklu nema pouzdanih podataka, iako neki stariji pisci smatraju da je bio bošnjačkog porijekla,²⁵ odnosno da je od plemstva Hranić Kosača, sin Vuka Hranića, te najmlađi brat Sandalja Hranića Kosače.²⁶ Mnogo je teza o njegovom porijeklu, ali važno je napomenuti da su Bošnjaci ti koji su sačuvali ime i djelo porodice Isaković kao dio njihove kolektivne svijesti i historije i smatraju ih za jedne od svojih najvećih likova iz prošlosti, pripadnika bošnjačkog naroda, identiteta i tradicije. Umire u Skoplju, gdje je i sahranjen u dvorištu džamije svoga sina Isa-beg Isakovića. Ishak-bega su na položaju krajišnika 1439. naslijedili njegovi sinovi, Barak i Isa-beg Isaković. Posle osvajanja Bosne i upostavljanja Bosanskog sandžaka (1463), Isa-beg Isaković je imenovan za bosanskog sandžak-bega. Sjedište Bosanskog sandžaka postalo je Sarajevo, grad koji je upravo Isa-beg utemeljio. Utemeljitelj je i Novog Pazara, a veoma je značajan i za razvoj i izgradnju Skoplja. Sve ovo ukazuje na povezanost ovih centara i naroda koji u njima žive. Tada započinje i intenzivnija saradnja, osobito trgovina između Makedonaca i Bošnjaka. Kahva, šećer i druga roba kupljena u Istanbulu i Solunu se prenosila karavanima preko Skoplja prema Bosni i Albaniji. Skoplje je imalo jako razvijeno trgovinu sa Sarajevom, odakle za Bosnu se nosio duhan, pirinač, bamija i maslo, a iz Bosne se uvezivalo gvožđe i proizvodi od gvožđa. U Bosnu su se nosile skopske čohadžiske izrade, osobito odeća za Bošnjake.²⁷ Skopske kožare radile su do kraja XIX vijeka, kada sa prestankom trgovije sa Bosnom grad je pretrpeo monogo.²⁸ Put od Skoplja prema Sarajevu bio je poznat kao Bosanski put. Ovakva trgovska povezanost između Bosne i Makedonije doprinela je međusobnom zbližavanju i upoznavanju naroda koji osim robe i proizvoda su razmenjivali kulturna i civilizacijska dostignuća.

Za trajne veze između naroda Makedonije i Bosne, odnosno za historiju Bošnjaka i Bosne i Hercegovine od velikog značaja je „Turbe Kral K'zi” ili “Turbe Kraljeve kći” u Skoplju. Radi se o turbtu poslednje bosanske princeze Katarine (kćerke bosanskog kralja Stjepana Tomaša Ostojića i kraljice Katarine, kćerke hercega Stjepana Vukčića Kosače), tačnije Emine nakon prihvatanja

²⁴ Ejup Mušović, *Crnogorski Muslimani, Identitet Bošnjaka-Muslimana*, Zbornik radova sa naučnog simpozija u Plavu, Centar za kulturu, Beograd 1995, 68.

²⁵ З. Рамчиловиќ, *Бошњаците во Македонија*, 79.

²⁶ Najverovatnije je poslat na osmanski dvor u Jedrenama kao dječak, gdje je tokom obrazovne i vojne obuke se isticao od ostalih. Zbog toga ga je pod svoje mentorstvo uzeo poznati Jigit Paša, koji je bio jedan od najuticajnijih vojskovođa, koji je osvojio Skoplje, te učestvovao u Bitci na Kosovu. Imao je sina Turahan-bega, ali ga je nakon smrti naslijedio Ishak-beg, koji mu je tokom života postao kao sin. Zbog čega neki autori Ishak-bega smatraju njegovim sinom.

²⁷ Јован Хаџи-Василевић, *Скопје и његова околина*, Историјско етнографска и културно политичка излагања, Штампарија Св. Сава, Београд 1930, 106, 117-118.

²⁸ Коста Костић, *Наши нови градови на југу*, СКЗ-Коло, Београд 1922, 14.

islama iz kraja XV ili početka XVI vijeka koje je jedan od najznačajnijih kulturno – historijskih spomenika Skoplja.²⁹

Moram napomenuti još jedan interesantan podatak. Evlija Čelebija, na svom putovanju niz Balkan spominje kasabu, odnosno grad: „Nova Bosna (u originalu Yeni Bosna), se nalazi na teritoriji Čustendilskog sandžaka, a pripada nahiji Kratovo. Zovu je i Novi Pazar (u originalu Yeni Pazar). Ona je izgrađena u vrijeme sultana Murata IV. Ovdje jednom nedeljno je pijaca, na kojoj sa svih strana se skuplja mnogo svijeta. Ima jedan han, jednu džamiju i sedamnaest dućana.“³⁰ Danas ne postoji u ovom kraju nijedno mjesto sa ovim ili sličnim imenom. So obzirom na činjenicu da je Murat IV vladao od 1623-1640. i podaci o mestopoložaju, koja kazuju da je iz Kočana sa pridružbom od dvadeset naoružanih mladića, išao četiri sata ka istoku preko gora i planina. Pošto se radi o kasabi, danas ovo mjesto je najverovatnije grad Vinica, odakle dalje je Čelebija produžio na putu prema Delčevu. I Milka Zdraveva bez većih objašnjenja za kasabu Jeni Bosna smatra da je to grad Vinica.³¹ Malo je verovatno da je grad, kako kaže Čelebija izgrađen u osmanlisko vrijeme, jer je Vinica starije vizantisko utvrđenje, koje je verovatno dobilo ime kao centar proizvodstva vina, ali je vrlo vjerovatno da je ovo mjesto bilo naseljeno Bošnjacima, jer period izgradnje, tačnije razvoja grada o kom govori Čelebija u toku XVII vijeka, je vrijeme kada se desila masovna migracija stanovništva posle Velikog ili Vienskog rata.³² Osobito je bio veliki priliv Bošnjaka muhadžira, što nam daje za pravo da pretpostavimo o porijeklu imena. Sve gorenavedeno ukazuje da je prisustvo Bošnjaka u Makedoniji daleko starije, a kao dio iste države i sasvim i logičan zaključak.

U daljem periodu dolazi do stagnacije Osmanlijske Države i gubljenje teritorija koje su izazvale emigraciju Bošnjaka u jednom širem procesu iseljavanja muslimana sa Balkana. Makedonija je sa odlukama Berlinskog kongresa ostala u sastavu Osmanlijske Države prema kojoj su se uputili Bošnjaci iz Bosne i regiona.³³ Ukoliko se analiziraju podaci o doseljavanju muhadžira iz

²⁹ Prema tvrdnjama historičara Saliha Sidki Hadžihuseinovića Muvekkita (1825-1888), Katarina je bila povjerena na odgoj i čuvanje poznatom skopsko-bosanskom krajišniku Isa-beg Ishakoviću. Preciznije da je Isa-beg pozvao kod sebe na dvor u Skoplju zbog njenog bosanskog kraljevskog projekla i rodbinskih veza po Kosačama, gdje je provela ostatak života. Više je autora koji su početkom XX vijeka pisali na ovu temu: Gliše Elezović, Milenko Filipović, Vera Đorđević, Antun Šimčik.

³⁰ Evlija Čelebi, *Putopis Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, превод: Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo 1967, 345.

³¹ Milka Zdraveva, Makedonija vo патеписот на Евлија Челеби, *Географски разгледи*, Кн. 23 и 24, Македонско географско друштво, Скопје 1986, 155.

³² Zećir Ramčilović, Historijski kontinuitet i položaj Bošnjaka u Republici Makedoniji, *Bošnjačka riječ*, godina XI, br. 36-39, CBS, Tutin 2017, 130.

³³ U februaru 1878. u Makedoniji je pristiglo između 250.000 i 300.000 muhadžira. Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri, 1877-1890*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, 74. Po drugim izvorima iste godine u granicama Makedonije je bilo oko 60.000 domaćinstva. Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri, Emigrations Turques Des Balkans, Turkish Emigrations From The Balkans*, Belgeler - Documents , I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1968, 737;

Bosne i Hercegovine u Osmanlisku Imperiju, kao i demografski podaci popisa stanovništva Bosne i Hercegovine u kombinaciji sa prirodnim prirastom, kao i neprijavlivanje ženske djece od strane Bošnjaka islamske vjere, broj muhadžira se kretao oko 250.000 lica u tom periodu.³⁴ Makedonija je postala domovina, a zbog daljih vojno-političkih događaja i poputna stanica prema Maloj Aziji. Formiraju se cijela naselja sa Bošnjacima, a najviše u regionima gdje prolaze značajne saobraćajnice od Kumanova, prema Skoplju i dolinom Vardara na jugu, ali i u Debru na zapadu Makedonije i još više na istoku u Štipu, Berovu, Radovišu, Sv. Nikolu i okolnim seoskim mjestima.³⁵ Najveći dio Bošnjaka je doživio pogrom za vrijeme i nakon Balkanskih ratova kada je prostor današnje RS Makedonije bio okupiran od Srbije. Bošnjaci su nestali iz seoskih naselja, ali dio njih je ostao da živi u gradovima. Najviše u Skoplju koje je bilo administrativni centar za današnju RSM, ali i za Kosovo i Sandžak. Kasnije u njemu je između dva svjetska rata bilo jako značajnih privrednika, advokata, trgovaca, prosvetnih radnika, novinara, uleme i dr. Poznate su javnosti Velika medresa i Gazi Isa-begova medresa gdje je učilo veliki broj Bošnjaka iz Sandžaka i koji su bili jedni od osnivača revolucionarnog i antifašističkog pokreta u Makedoniji i šire, kao Alija Avdović značajan prije svega za prostor Makedonije, te Rifat Burdžević i dr.

U toku Drugog svjetskog rata veliki broj Bošnjaka je uzeo učešće zajedno sa ostalim makedonskim građanima u borbi za ravnopravnost i slobodu.³⁶ I pokraj nespornog doprinosa oslobođanju i velikog broja žrtava u Jugoslaviji započinje ponovni proces negacije naroda i njihove državnosti kao osnovni preduslov izgradnje novog i prosperitetnijeg društva. Položaj Bošnjaka u Makedoniji je bio pod direktnim uticajem KPJ, a s obzirom na negativne procese prema njima od strane srpske i hrvatske elite sve založbe za jednakvost i ravnopravnost su bile deklarativne. Teško ekonomsko stanje, prsleđeno politikom denacionalizacije, diskriminacije i pritisaka na vjerskom, obrazovnom, nacionalnom i kulturnom nivou, kao i stalna pretnja sa novim ratovima je ponovo prinudila Bošnjake na iseljavanje.³⁷ Krajem XX vijeka ekonomska kriza

Марија Пандевска, *Присилни миграции во Македонија 1875-1881*, ИНИ, Мисла, Скопје 1993, 121. U početku septembra 1879. na prostoru Kosovskog, Bitoljskog i Solunskog Vilajeta bilo je oko 200.000 muhadžira. Skender Rizaj, *O migracionim kretanjima na Balkanu (1877-1879)*, Posebna izdanja, Knjiga XXX, ANUBIH, Sarajevo 1977, 194.

³⁴ Opširnije u: З. Рамчиловиќ, *Бошњаците во Македонија*, 93-100.

³⁵ *Isto*, 100-124.

³⁶ Predvodnici tog pokreta su bili jedni od utemeljitelja antifašističkog pokreta u Makedoniji, a dalje i u Sandžaku i drugim dijelovima gdje žive Bošnjaci. Najznačajniji revolucioneri su bili Alija Avdović i Rifat Burdžović, zatim Hivzija Čatović, Ibro Omeragić, Melihata Hodžić, Bešo Bašić, Halim Halimić i dr.

³⁷ Iseljavanje započinju Turci iz Makedonije i Kosova, zatim Bošnjaci, Albanci i ostali muslimani koji zbog mogućnosti iseljavanja se deklariraju kao Turci. Prema Državnom sekretarijatu za unutrašnje poslove u periodu najintenzivnijeg iseljavanja od 1950-1970. iselila su se 261.174 lica, a u istom periodu doselila su se 53.545 lica. Najveći broj doseljenih je iz Sandžaka, a smatra se da je broj neregistriranih bio daleko veći. Većina istoričara ističe da iz Jugoslavije u Tursku u periodu 1950-1970. se iselilo od 200.000-250.000 lica. Alija Isaković, *O „nacionaliziranju“ muslimana*.

prouzrokovala je prvo političku, a zatim i nacionalnu netrpeljivost čime započinje proces raspada Jugoslavije i osamostaljivanje njenih dojučerašnjih republika.

U Osmanskoj Imperiji i kasnije u Jugoslaviji Bošnjaci Balkana su više vjekova dio iste države. Međusobno razumjevanje i tolerancija Bošnjaka i Makedonaca uvijek je bila na visokom nivou. Zajednički viševjekovni život pod istim državnim krovom, a i zajedničke nevolje, dovele su do uspostavljanja trajnijih dodira i zbližavanja naših naroda i zemalja.³⁸

Prema podacima poslednjeg Popisa iz 2021, popisano je 18.163 Bošnjaka, od kojih rezidentno stanovništvo je 16.042 lica ili 0.87% od ukupnog stanovništva RS Makedonije. Ako se sporedi sa popisom iz 2002, kada je broj Bošnjaka bio 17.018 ili 0.84% od stanovništva RSM, očigledno je da se broj rezidentnih Bošnjaka smanjio za 976 lica, dok se u procentu povećao za 0.03%. S obzirom da još nisu objavljeni detaljniji podaci, osim ukupnog broja po etničkoj pripadnosti po opštinama iz prošlogodišnjeg popisa, predstaviću određene analize prema podacima od popisa 2002. godine. Prema podacima iz 2002. godine, Bošnjaka porijeklom iz Bosne i Hercegovine je 3.619 lica,³⁹ a ostali broj je uglavnom iz Sandžaka. Prema istom popisu Bošnjaci žive u 128 ili 7.76% naseljenih mesta, i to u 26 gradova i 102 sela. Od njih u 26 gradova u 2002. godini živi 6.840 ili 40.2%, a u 102 sela živi 10.178 ili 59.8% od ukupnog broja Bošnjaka u R. Makedoniji. Za razliku od proseka ukupnog stanovništva, Bošnjaci su pretežno ruralno stanovništvo. Od ukupnog broja gradskog stanovništva 6.465 ili 94.5% živi u Skoplju, a iznad 100 Bošnjaka živi još samo u Tetovu tačnije 156 lica. Najveće Bošnjačko seosko naselje je Gornje Orizare koje se nalazi u Opštini Veles u kome živi 2.032 Bošnjaka, tako da predstavlja i uopšte najveće naseljeno mesto ispred gradskog naselja Čair u Skopju gdje živi 1.885 Bošnjaka. Naseljena mjesta Batinci (Opština Studeničani) i Lažani (Opština Dolneni) imaju više od 1.000, a od 500-1.000 žitelja Bošnjaka imaju još Ljubin (Saraj), Žitoše (Dolneni), Donje Konjare (Petrovac) i Dešovo (Dolneni). Od 100-500 Bošnjaka iamju naselja: Srednje Konjare, Crkvine, Čojlije, Gradsko, Vodovrati, Zelenikovo, Lokveni, Ržaničino i Petrovac. U 8 sela Bošnjaci su

101. godina afirmiranja i negiranja nacionalnog identiteta Muslimana, Globus, Zagreb 1990, 177.; Ѓорѓи Малковски, *Повоените процеси на доселување на Бошњацима во Македонија до 1961*, Друштво за уметност и наука, Скопје 2003, 39; Altan Deliorman, *Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1973, 24; Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler*, SBF Maliye Enstitüsü, Ankara 1962, 8-13; Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri, *Bahar*, 41, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Ankara 2007, 136; Ferruh Solak, "Türkiye'ye Göçler" *'Gök' Aylık Dergi*, Yıl: 1, Sayı: 9, Ankara 1995, 7; Ејуп Мушовић, Послератне миграције и имиграције становништва новопазарског краја, *Новопазарски зборник*, бр. 13, Музеј Рас, Нови Пазар 1989, 144; Noel Malcolm, *Kosovo, A Short History*, NYU Press, New York 1998, 323.

³⁸ Љубен Лапе, Врски на Босна и Херцеговина со Македонија од почетокот на XIX век до 1878 година, *Гласник*, XII/2, ИНИ, Скопје 1968, 149.

³⁹ Z. Ramcilovic и др, *Refugees in Macedonia due to the War in Bosnia and Herzegovina*, 1033.

većinsko stanovništvo, tačnije iznad 50%. Najizrazitije u tom pogledu je svakako selo Crkvine u Opštini Veles koje broji 363 lica, od koji 336 ili 92.56% Bošnjaka. Izrazito bošnjačka sela su još Gornje Orizare, Donje Konjare i Lokveni. Učestvo Bošnjaka u ukupnom seoskom stanovništvu iznosi 1.29%.

Prema teritorijalnoj organizaciji iz 2004 godine naša država je podeljena na 84 opštine i Grad Skoplje kao posebna jedinica lokalne samouprave. Bošnjaci su zastupljeni u 59 opština, a u 25 opština ne žive. Najveći broj Bošnjaka živi u Opštini Čair (Skoplje) i to sa 2.950 (2021:2531), zatim slijede ostalih pet opština sa više od 1.000 Bošnjaka: Veles, Dolneni, Studeničani, Petrovac, Butel i Saraj. U 2002. najzastupljeniji su bili u Opštinama Dolneni (17.54%) i Petrovac (17.47%), zatim Gradsko (12.37%) i Studeničani (9.64%). U 2021. g. ima određenih promjena, odnosno najzastupljeniji su u Opštini Petrovac (18.59%) i Opštini Dolneni (15.28%), zatim Gradsko (10.79%) i Studeničani (7.45%).

Bošnjaci su koncentrisani u centralnom dijelu države u regionalnoj cijelini Povardarje. Mali deo u Zapadnoj, a neznatan broj u Istočnoj Makedoniji, tačnije u dolini rijeke Vardar 13.895 (81%), zatim u Zapadnoj 3.023 (18%) i u Istočnoj Makedoniji živi 100 (1%) Bošnjaka.

Cjelosna integracija Bošnjaka u društveno-političkom i javnom životu u Makedoniji je dugotrajan process koji se odvijao paralelno sa borbom Bošnjaka za očuvanje svog nacionalnog identiteta i stvaranja nezavisne države Bosne i Hercegovine prosleđen agresijom sa strane raznih vojnih i paravojnih formacija iz susjednih Srbije i Hrvatske. Rezultat toga bio je veliki broj žrtvi i izbjeglica, a Makedonija i tada je pokazala svoju humanost i otvorila svoja vrata prognanim Bošnjacima.⁴⁰

Ustavom Republike Makedonije iz 1991. predviđena su relativno povoljna riješenja statusa etničkih zajednica za koje se koristio neutralni termin nacionalnost. U preambuli ovog konstitutivnog akta Makedonija se definisala kao "država makedonskog naroda i Albanaca, Turaka, Vlaha, Roma i drugih nacionalnosti."⁴¹ U tom periodu Bošnjaci su opravdano zahtjevali kao narod koji je ugradio sebe u ovu državu i sa viševekovnim kontinuitetom i značajom, da bude oficijaliziran i u Ustavu RM. Sa potpisivanjem Ohridskog okvirnog sporazuma nakon vojno-političke krize u Makedoniji, Bošnjaci su postali jedan od ustavotvornih naroda čime je zagarantovan identitet Bošnjaka najvećim državnim aktom. To je otvorilo procese više zakonskih izmjena i poboljšanje prava manjebrojnijih naroda.

Prema Ustavu i zakonima Bošnjaci u RSM uživaju visoka prava koja kontinuirano se unapređuju, ali veoma često u implementaciji istih se susreću sa

⁴⁰ U zavisnosti od izvora broj zbrinutih izbjeglica u Makedoniji kreće se između 30.000 i 75.000 lica. Moje analize pokazuju da broj bošnjačkih izbjeglica nije bio manji od 40.000. Od njih 10% bio je zbrinut u kolektivnim centrima, a ostali u privatnim, prije svega kod Bošnjaka (45.28%), Makedonaca (24.11%), Albanaca (17.91%), Turaka (6.15%) i dr. Z. Ramcilovic i dr. *Refugees in Macedonia due to the War in Bosnia and Herzegovina*, 1026-1033.

⁴¹ *Одлука за Прогласување на Уставот на Република Македонија*, Собрание на Република Македонија, број 08-4642/1, Скопје, 17.11.1991.

velikim brojem problema. Bošnjaci u kontinuitetu od 1998. imaju svoje predstavnike u parlamentu.⁴² U nezavisnoj RS Makedoniji, dio Bošnjaka je izvršavao i neke od najvećih državnih funkcija, i to: Potpredsjednik Skupštine, Zećir Ramčilović (2019-2020), ministrica za rad i socijalnu politiku, Sanela Škrijelj (2020), zamjenik ministar za vanjske poslove, Fuad Hasanović (2002-2006), zamjenik ministar za politički sistem Nedžad Mehmedović (2019-2020), kao i drugih funkcionera. U Skupštini RSM postoji Komitet za odnose između zajednica sastavljen od 19 članova: po sedam članova iz redova poslanika u Skupštini Republike Makedonije, koji se deklariraju kao Makedonci i Albanci, i po jedan član iz redova poslanika koji su Turci, Vlasi, Srbi, Romi i Bošnjaci. Prvi zakon o pravima manjebrojnih zajednica donesen je 2008. godine, a nakon pojave određenih poteškoća u implementaciji i neregulisanja određenih pitanja u Skupštini RSM, 2020. godine donesen je i novi *Zakon o pravima zajednica koje su manje od 20% u ukupnom stanovništvu*.⁴³ Ovaj zakon garantira široka prava u pogledu čuvanja, afirmacije i promocije identiteta Bošnjaka i drugih zajednica. Pripadnici manjinskih zajednica imaju pravo slobodnog izražavanja svog identiteta i slobodu upotrebe simbola svoje zajednice. Oni imaju pravo osnivanja kulturnih, umjetničkih i obrazovnih institucija, kao i naučnih i drugih udruženja za izražavanje, negovanje i razvijanje identiteta. Pripadnici zajednica imaju pravo i na nastavu na svom jeziku u osnovnim i srednjim školama. Manjebrojnije zajednice imaju pravo na službeni jezik na lokalnom nivou – ukoliko ih je iznad 20% od ukupnog stanovništva opštine ili ukoliko vijeće opštine odluči da uvede službeni jezik odlukom. Sa novim zakonom od 2020. po prvi put se predviđa i finansiranje programa i projekata za manjebrojnije zajednice. Takođe sa zadnjim ustavnim promjenama 2019. godine država je po Ustavu dužna da brine ne samo za Makedonce van njenih granica kao do sada, već i za druge narode koji su pomenuti u preambuli Ustava i porijeklom su iz RSM, uključujući i Bošnjake.

Najveći garant za očuvanje identiteta Bošnjaka u RSM je pravo obrazovanja na maternjem bosanskom jeziku. Ovaj proces dugi niz godina se provlačio bez konkretnih riješenja. U 2008. godine za manjebrojnije narode uvodi se poseban predmet. Danas u sredinama gdje je manji broj Bošnjaka i ne može da se formira razred na bosanskom jeziku izučava se nastavni predmet “Jezik i kultura Bošnjaka”.⁴⁴ Nastava na bosanskom jeziku uvodi se 2006. u dvije škole u OŠ „Diturija“ u Ljubinu (Skopsko) i u OŠ „Rajko Žinzifov“ u Gornjem Orizaru (Velesko), koja se odvijala eksperimentalno sve do 2018. godine kada je uvedena redovna nastava na bosanskom jeziku. Na žalost i danas nastava na bosanskom se odvija samo u ove dvije već pomeute škole. U ostalim školama

⁴² Alija Šahić (1998-2002); Esad Rahić (2002-2006; 2006-2008); Rafet Muminović (2002-2006; 2011-2014); Avdija Pepić (2008-2011; 2011-2014; 2014-2016); Safet Biševac (2011-2014); Ferid Muhić (2016-2020), Zećir Ramčilović (2016-2020; 2020-2024) i Sanela Škrijelj (2022-2024).

⁴³ *Закон за правата на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Северна Македонија*, „Службен весник на РСМ“, број 18, година LXXVI, 27. јануари 2020, 21.

⁴⁴ З. Рамчиловиќ, *Бошњаците во Македонија*, 333.

gdje ima uslova da se održava nastava na bosanskom jeziku, roditelji Bošnjaci ne žele, već smatraju da je za njihovu djecu dovoljan predmet „Jezik i kultura Bošnjaka“ i da je bolje da djeca uče na makedonskom jeziku, kao što je u školama u Batinci, Srednje Konjare, Donje Konjare i Čiflik (Skopsko), Lažani i Desovo (Prilepsko), Crkvine (Veleško) i dr.

U nekoliko opština: Dolneni, Studeničani i Petrovac bosanski jezik je službeni jezik, a u opštinama Čair i Saraj pored jezika ispred sjedišta opština viori se i nacionalna bošnjačka zastava. Jako je važno što zakonima je predviđeno da se poštuje i pravična zastupljenost u državnoj administraciji svih naroda prema procentu u ukupnom stanovništvu u skladu sa rezultatima posljednjeg popisa. Bošnjaci imaju program na bosanskom jeziku na državnom radio i televizijskom servisu: TV redakcija „Sehara“ i radio redakcija „Avaz“. Promjenama *Zakona o praznicima* Bošnjaci od 2007. godine⁴⁵ imaju i svoj državni praznik “28 Septembar - Međunarodni Dan Bošnjaka” koji je i neradni dan za pripadnike bošnjačkog naroda.

Nosioci kulture Bošnjaka su individualci, nevladin sektor, ali svakako i porodica. Bošnjaci se dobro odupiru uticajima globalizacije i čuvaju svoje običaje i tradiciju kao dio kulture jednog naroda. Velik je broj književnika koji stvaraju: Šefkija Borančić, Ferhan Kočan, Avdulah Ramčilović, Ago Haurdić, Almira Papić, Seida Beganović, Alma Rastoder, Izeta Babačić, Alija Avdović i dr. Posebno treba istaći rad naučnih istraživača, prije svega akademik Ferid Muhić, prof. dr. Redžep Škrijelj, prof. dr. Zećir Ramčilović, zatim i univerzitetski profesori Emina Avdić, Džemil Bektović, Sead Džigal, Haris Muinović i dr. Na polju umjetnosti posebno se ističu akademik Fehim Husković i Ismet Ramičević. Od nevladinih organizacija najznačajnija su udruženja: Šadrvan, Divan, Bošnjačka kulturna zajednica, Forum Bošnjaka, Bošnjačko nacionalno vijeće, Edu Nisa, Lilium Bosniakum, KUD Ljiljan, KUD Divanhana i dr.

Zaključak

Republika Sjeverna Makedonija i Bosna i Hercegovina imaju odličnu bilateralnu saradnju i nemaju otvorenih pitanja kao u prošlosti, tako i danas. To otvara odlične perspektive za unapređenje i dalje intenziviranje saradnje između država i njenih naroda. Obe države imaju zajednički cilj, članstvo u NATO i EU, u kom procesu RS Makedonija prednjači kao članica NATO-a, ali i koja daje veliku podršku BiH na međunarodnom planu. RSM i BiH su jako slične, multietničke građanske države u kojim se njeguju multikulturalizam i različitosti i gradi jednako društvo za sve. Broj Makedonaca kao većinskog naroda RSM u BiH je veoma mali, za razliku od Bošnjaka u RSM, koji su ustavotvorni narod sa viševjekovnim kontinuitetom i predstavljaju najveća spona koja spaja dvije

⁴⁵ *Закон за државните празници на Република Македонија*, „Службен весник на РМ“, број 18, год. LXIII, 15.2.2007, 4.

države. Bošnjaci Makedonije kao manjinski narod očekuju veću institucionalnu državnu podršku BiH koja nedostaje. I pored velikog broja radnih susreta predstavnika Bošnjaka iz RSM sa najvećim zvaničnicima BiH da bi iskoristili svoj uticaj za intenziviranje određenih procesa u Makedoniji, nije se desila neka kvalitativna promjena. Bošnjaci Makedonije ipak su svijestni da situacija u BiH nije nimalo jednostavna i zbog toga imaju razumjevanja za mogu reći inferioran odnos BiH. Svi uslovi za intenzivniju, prije svega ekonomsku saradnju postoje. Jedini ograničavajući faktor je saobraćajna povezanost. Na ovom polju se mora više raditi, posebno na multilateralnom planu uz zajedničku regionalnu podršku i saradnju kako bi se obezbjedila finansijska sredstva. Ovo se prije svega odnosi na putnu i željezničku infrastrukturu. A na žalost obe zemlje nisu povezane ni direktnom avionskom linijom. Sve su ovo ograničavajući faktori za unapređenje ekonomske saradnje. Realizacija krupnih regionalnih infrastrukturnih i energetskih projekata unaprediće i ojačaće obje države i relacije, te omogućiti njihov dalji prosperitet nakon ove tri decenije uspješnih bilateralnih odnosa.

Summary

The Republic of North Macedonia and Bosnia and Herzegovina have excellent bilateral cooperation and no outstanding issues, both in the past and today. This opens up great prospects for further enhancing and intensifying cooperation between the countries and their peoples. Both states share a common goal of NATO and EU membership, in which North Macedonia leads as a NATO member and provides significant support to Bosnia and Herzegovina on the international stage.

North Macedonia and Bosnia and Herzegovina are very similar multi-ethnic civil states that nurture multiculturalism and diversity, striving to build an inclusive society for all. The number of Macedonians, as the majority ethnic group in North Macedonia, in Bosnia and Herzegovina is very small, in contrast to the Bosniaks in North Macedonia, who are a constitutional people with a centuries-old continuity and represent the strongest link connecting the two countries.

Bosniaks in North Macedonia, as a minority group, expect greater institutional support from Bosnia and Herzegovina, which is currently lacking. Despite numerous meetings between representatives of Bosniaks from North Macedonia and high-ranking officials of Bosnia and Herzegovina, aimed at leveraging their influence to intensify certain processes in Macedonia, there has been no significant qualitative change. However, Bosniaks in North Macedonia are aware that the situation in Bosnia and Herzegovina is far from straightforward, which leads to understanding of what might be perceived as an unequal relationship with Bosnia and Herzegovina.

All conditions for more intensive economic cooperation exist. The only limiting factor is transportation connectivity. More work is needed in this regard,

especially on a multilateral level with joint regional support and collaboration to secure financial resources. This primarily pertains to road and railway infrastructure. Unfortunately, both countries are not connected by direct air routes, which also hinders the improvement of economic cooperation. The realization of major regional infrastructure and energy projects will enhance and strengthen both countries and their relations, enabling their further prosperity after three decades of successful bilateral relations.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Objavljeni izvori/Published sources:

1. Bosnia and Herzegovina: Ministry for Human Rights and Refugees, *Comparative Indicators On Refugees, Displaced Persons And Returnees, from 1991 To 30 June 2003*.
2. *The Bosnian Book of Dead: Assessment of the Database (Full Report)*, Patrick Ball, Ewa Tabeau and Philip Verwimp HiCN Research Design Note 5, 2007.
3. Државен завод за статистика на РСМ, *Стоковна размена по земји, кумулативни податоци*.
4. Државен завод за статистика на РСМ, *T-04: Земји со најголем обем на размена со Република Северна Македонија*.
5. Државен завод за статистика, *Попис 2002, Вкупно население според причините за присутност/отсутност, возраста, полот и изјаснувањето за национална припадност*, Книга I, Скопје.
6. Државен завод за статистика, *Попис 2002, Вкупно население според миграциони, витални и етнички карактеристики*, Книга IX, Скопје.
7. *Одлука за Прогласување на Уставот на Република Македонија*, Собрание на Република Македонија, број 08-4642/1, Скопје, 17.11.1991.

Službeni listovi/Official Gazettes:

1. *Закон за државните празници на Република Македонија*, „Службен весник на РМ“, број 18, год. LXIII, 15.2.2007.
2. *Закон за правата на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Северна Македонија*, „Службен весник на РСМ“, број 18, година LXXVI, 27. јануари 2020.

Knjige/Books:

1. Deliorman Altan, *Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1973.
2. Evlija Čelebi, *Putopis Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, превод: Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo 1967.
3. Geray Cevat, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler*, SBF Maliye Enstitüsü, Ankara 1962.
4. İpek Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri, 1877-1890*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.
5. Isaković Alija, *O „nacionaliziranju“ muslimana. 101. godina afirmiranja i negiranja nacionalnog identiteta Muslimana*, Globus, Zagreb 1990.
6. Izetbegović Alija, *Izabrana djela, Dostojanstvo ljudskog izbora*, knj. 10, OKO, Sarajevo 2005.
7. Izetbegović Alija, *Sjećanja*, JU Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo 2020.

8. Malcolm Noel, *Kosovo, A Short History*, NYU Press, New York 1998.
9. Mušović Ejup, *Crnogorski Muslimani, Identitet Bošnjaka-Muslimana*, Zbornik radova sa naučnog simpozija u Plavu, Centar za kulturu, Beograd 1995.
10. Ramčilović Zecir, Gjurkowska Lidija, *Refugess in Macedonia due to the War in Bosnia and Herzegovina*, I. I. International Balkan Congress, Suleyman Sah University, Istanbul 2012.
11. Rizaž Skender, *O migracionim kretanjima na Balkanu (1877-1879)*, Posebna izdanja, Knjiga XXX, ANUBiH, Sarajevo 1977.
12. Şimşir Bilâl N, *Rumeli'den Türk Göçleri, Emigrations Turques Des Balkans, Turkish Emigrations From The Balkans*, Belgeler - Documents, I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1968.
13. Solak Ferruh, *"Türkiye'ye Göçler" 'Gök' Aylık Dergi*, Yıl: 1, Sayı: 9, Ankara 1995.
14. Глигоров Киро, *Македонија е се што имаме*, Три, Скопје 2001.
15. Костић Коста, *Наши нови градови на југу*, СКЗ-Коло, Београд 1922.
16. Малковски Ѓорѓи, *Повоените процеси на доселување на Бошнаците во Македонија до 1961*, Друштво за уметност и наука, Скопје 2003.
17. Пандевска Марија, *Присилни миграции во Македонија 1875-1881*, ИНИ, Мисла, Скопје 1993.
18. Рамчиловиќ Зеќир, *Бошњаците во Македонија во текот на XIX век, со посебен акцент на културата и просветата*, БКЗ, Скопје 2014.
19. Рацин Кочо, *Проза и Публицистика, Драговитските Богомили*, Наша книга, Скопје 1987.
20. Томоски Крум, *Мајстор Андреја Дамјанов, (1813-1878)*, Зборник на Архитектонско-градежниот факултет и Институт за народна архитектура, Скопје 1966.
21. Хаџи-Василевић Јован, *Скопље и његова околина*, Историјско етнографска и културно политичка излагања, Штампарија Св. Сава, Београд 1930.

Џlanci/Articles:

1. Çavuşoğlu Halim, "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri, *Bahar*, 41, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Ankara 2007.
2. Katz Vera, Platforma o budućoj jugoslovenskoj zajednici (Plan Izetbegović – Gligorov), Pogled iz bosanskohercegovačke perspektive, *Prilozi*, 42, Sarajevo 2013.
3. Ramčilović Zećir, Historijski kontinuitet i položaj Bošnjaka u Republici Makedoniji, *Bošnjačka riječ*, godina XI, br. 36-39, CBS, Tutin 2017.
4. Witmer Frank D. W, Satellite data methods and application in the evaluation of war outcomes: *Abandoned agricultural land in Bosnia-Herzegovina after the 1992-1995 conflict*, Institute of Behavioral Science University of Colorado, Association of American Geographers vol. 99, no. 5, 2008.
5. Здравева Милка, Македонија во патеписот на Евлија Челеби, *Географски разгледи*, Кн. 23 и 24, Македонско географско друштво, Скопје 1986.
6. Лапе Љубен, Врски на Босна и Херцеговина со Македонија од почетокот на XIX век до 1878 година, *Гласник*, XII/2, ИНИ, Скопје 1968.
7. Мушовић Ејуп, Послератне миграције и имиграције становништва новопазарског краја, *Новопазарски зборник*, бр. 13, Музеј Рас, Нови Пазар 1989.
8. Ракић Милош И, Трговина у XIX веку, Споменица Двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937, *Гласник Скопског Научног Друштва* [XVII-XVIII], Скопље 1937.